

Universiteit Utrecht

Masterscriptie Kinder- & Jeugdpsychologie

De Ontwikkeling van Morele Daadkracht: Het Effect van Persoonlijke
Stabiliteit bij Adolescenten op de Transitie van Moreel Inzicht naar
Moreel Gedrag

Student: Letty van der Molen

Studentnummer: 3387100

Begeleider: A. A. J. van Goethem

Tweede beoordelaar: A. van Hoof

Datum: 1 juli 2012

De Ontwikkeling van Morele Daadkracht: Het Effect van Persoonlijke Stabiliteit bij Adolescenten op de Transitie van Moreel Inzicht naar Moreel Gedrag

L. K. van der Molen

Universiteit Utrecht

SAMENVATTING - *Moreel gedrag is gerelateerd aan, maar niet volledig verklaarbaar door het niveau van moreel inzicht. Eerdere studies wijzen op het belang van morele identiteit en persoonlijkheidstrekken in deze ontwikkeling. In deze studie werd verwacht dat de mate van persoonlijke stabiliteit bij adolescenten een versterkend moderatie effect heeft op de transitie van moreel inzicht naar morele daadkracht. 697 participanten in de leeftijd van 12 tot 19 jaar ($M=15.19$, $SD=1.43$) werden aan de hand van vragenlijsten gemeten op moreel inzicht (DIT), persoonlijke stabiliteit en morele daadkracht. Persoonlijke stabiliteit werd gemeten met identiteitsintegratie (SCIQ) en een veerkrachtig persoonlijkheidstype (BFI). Morele betrokkenheid (CREQ) en een altruïstische motivatie voor het doen van vrijwilligerswerk (CPBI) vormden samen morele daadkracht. Resultaten wijzen op een versterkend moderatie effect van identiteitsintegratie op de ontwikkeling van moreel inzicht naar een altruïstische motivatie voor het doen van vrijwilligerswerk, als indicatie voor morele daadkracht. Voor de moderator persoonlijkheidstype en de uitkomstvariabele morele betrokkenheid werden er geen significante relaties gevonden. Deze studie levert een bijdrage aan kennis over het bevorderen van moreel gedrag bij adolescenten.*

Development of Moral Power: The Effect of Adolescents Personal Stability on the Transition from Moral Understanding to Moral Behavior

L. K. van der Molen

Utrecht University

ABSTRACT – *Moral behavior is not properly predictable by moral understanding. Previous research suggests the role of moral identity and personality traits in this relation. The present study proposed that adolescents personal stability positively moderates the transition from moral understanding to moral power. 697 participants in the age of 12 to 19 ($M=15.19$, $SD=1.43$) were examined on moral understanding (DIT), personal stability and moral power. Personal stability was measured by identityintegration (SCIQ) and a resilient personalitytype (BFI). Moral commitment (CREQ) and an altruistic motivation to volunteer (CPBI) represented moral power. Test results show a positive moderation of identityintegration on the development from moral understanding to an altruistic motivation to volunteer, as an indicator of moral power. Both personalitytype and moral commitment are not significant related to this effect. This study contributes to more knowledge in stimulating moral behavior in adolescents.*

INTRODUCTIE

'Ik doe graag iets voor een ander' - De ene persoon is sterk gemotiveerd om een bijdrage te leveren aan een betere wereld, terwijl iemand anders daar veel minder waarde aan hecht. Waarom mensen wel of niet handelen ten dienste van het welzijn van anderen, is een terugkomend vraagstuk in de studie naar morele ontwikkeling (Aquino & Reed, 2002).

In toenemende mate heerst er ontevredenheid over het gedrag van jongeren: de jeugd zou te individualistisch zijn ingesteld, ongemanierd zijn en geen verantwoordelijkheid nemen voor de maatschappij (Duffett, Johnson, & Farkas, 1999). Dit wordt door enkele onderzoekers toegeschreven aan een ontoereikende morele ontwikkeling van adolescenten, omdat er wordt aangenomen dat de morele ontwikkeling een voorloper is van prosociaal gedrag (Hardy & Carlo, 2005). Een achterblijvende morele ontwikkeling zou dus direct verband houden met een gebrek aan het vertonen van prosociaal gedrag. Om die reden is veel onderzoek gericht op het beïnvloeden en versterken van het morele inzicht van jongeren (Hart & Carlo, 2005).

De vraag is echter: komt het morele inzicht van jongeren de maatschappij direct ten goede? In andere woorden, leidt moreel inzicht ook direct tot het vertonen van moreel gedrag, of spelen andere factoren hierin een rol? Resultaten over het bestaan van een directe relatie van tussen moreel inzicht en prosociaal gedrag zijn niet eenduidig. Sommige onderzoeken tonen aan dat een hoge mate van moreel inzicht van voorspellende waarde is voor het vertonen van prosociaal gedrag (Basinger & Fuller, 1992; Carlo & Randall, 2002; Gibbs, Rest, & Narvarez, 1994). Echter, andere onderzoeken vinden deze relatie niet (o.a. van Goethem et al., 2011). Nieuwe factoren, zoals bijvoorbeeld persoonlijkheidstrekken, lijken een betere voorspeller te zijn (o.a. Reimer, DeWitt Goudelock, & Walker, 2009). Tot slot wijzen enkele onderzoeken in de richting van factoren die als moderator kunnen dienen in de ontwikkeling van moreel inzicht naar moreel gedrag, zoals de mate van morele identiteit (o.a. Bergman, 2002).

Deze studie heeft als doel meer inzicht te krijgen in de transitie van moreel inzicht naar moreel gedrag bij adolescenten en daarmee een bijdrage te leveren aan de kennis om jongeren te stimuleren tot moreel gedrag. De verwachting is dat de mate waarin adolescenten zich niet verliezen in alle invloeden en verwachtingen waar ze onderhevig aan zijn maar juist persoonlijke stabiliteit kunnen behouden binnen verschillende situaties, een stimulerende rol speelt in de overgang van moreel inzicht naar moreel gedrag. Deze verwachting wordt besproken aan de hand van de 3 afzonderlijke factoren: morele ontwikkeling, persoonlijke stabiliteit en morele daadkracht.

Morele ontwikkeling

De morele ontwikkeling is de groei in het denken en oordelen over ethische dilemma's, waarbij de vraag 'wat is goed en wat is fout?' centraal staat (Rest, Thoma, & Edwards, 1997). Moraliteit is een veel gebruikt begrip met vele interpretaties. In deze studie wordt vastgehouden aan de definitie van Kohlberg (1976): 'Moraliteit is het oordelen op basis van de natuurlijke neiging tot het inleven in de positie van een ander levend wezen, voortkomend uit gevoel voor rechtvaardigheid.'

Kohlberg (1969) is het meest invloedrijk geweest in het beschrijven en onderzoeken van de morele ontwikkeling (Rest, Narvaez, Thoma, & Bebeau, 2000). Geïnspireerd door de cognitieve ontwikkelingstheorie van Piaget (1965), heeft Kohlberg de morele ontwikkeling beschreven aan de hand van zes stadia (Rest et al., 2000). De stadia zijn opeenvolgend, waarbij er in toenemende mate perspectief genomen kan worden van de verschillende belangen bij het beoordelen van een conflicterende situatie. In het eerste stadium vormt het vermijden van straf het uitgangspunt tot beoordelen en in de laatste stadia staan het handhaven van de samenleving en het ontwikkelen van eigen stabiele ethische waardes centraal (Kohlberg, 1984). In tegenstelling tot de cognitieve ontwikkelingstheorie, waar Piaget (1969) uitgaat van een sprongsgewijze overgang tussen de stadia, gaat Kohlberg uit van een geleidelijke overgang waarbij steeds meer de voorkeur wordt gegeven aan een hoger niveau van redeneren. Daarnaast kan er bij de cognitieve ontwikkeling vanuit gegaan worden dat alle stadia worden doorlopen, terwijl het eindstadia voor de morele ontwikkeling per individu verschillend is.

Om meer zicht te krijgen op factoren die van invloed zijn op de morele ontwikkeling en de totstandkoming van moreel gedrag, wordt in deze studie de adolescentie belicht. De adolescentie, de periode van 11 tot 18 jaar (Berk, 2009), is namelijk een periode waarin vele factoren aan verandering onderhevig zijn. Ten eerste door het veranderen van de omgeving, waaronder school, vrienden, vrije tijd en werk. Morele dilemma's kunnen hierdoor persoonlijk meer relevant worden en minder abstract. Voorbeelden hiervan zijn het maken van beslissingen over romantische relaties en de omgang met groepsdruk (Hart & Carlo, 2005). Ten tweede ondervinden adolescenten verandering door de psychologische ontwikkeling, zoals bijvoorbeeld de identiteitsvorming die typerend is voor de adolescentie (Côté & Levine, 1987). Adolescenten bevinden zich in een zoekende fase naar hun plek in de maatschappij, het vormgeven van idealen en het vinden van een stabiele identiteit (Balswick, King, & Reimer, 2005). De toename in zelfstandigheid stelt adolescenten in de gelegenheid om hun morele inzicht te integreren in het dagelijks leven door gedrag te vertonen dat in overeenstemming is met het niveau van moreel redeneren en eigen morele waardes (Hart & Carlo,

2005). Voorbeelden hiervan zijn het behulpzaam opstellen naar anderen en het actief willen bijdragen aan het welzijn van de samenleving.

Bovendien, waar moraliteit zich tijdens de kinderjaren op zichzelf stand ontwikkelt, raakt het morele inzicht tijdens de adolescentie verweven met de identiteit (Bergman, 2002; Blasi, 1984). Deze integratie wordt ook wel *moral centrality* genoemd en is gedefinieerd als de relevantie van morele waarden voor de identiteit van het individu (Frimer & Walker, 2009). *Moral centrality* heeft daarmee invloed op gedrag, mentaliteit en het nemen van verantwoordelijkheid (Krettenauer, 2011). Daarnaast blijkt dat de tijdens de adolescentie gevormde morele identiteit grotendeels blijvend is als volwassene (Matsuba & Walker, 2004; Metzger & Smetana, 2009).

Kort gezegd, adolescenten zijn onderhevig aan beïnvloeding en veranderingen. Dit maakt de adolescentie zeer relevant voor het bestuderen van invloedrijke factoren op de morele ontwikkeling en het ontstaan van moreel gedrag.

Persoonlijke stabiliteit

Hoewel Kohlberg (1969) zich voornamelijk bezighield met de ontwikkeling van moreel inzicht, veronderstelde hij dat het begrip van morele principes direct zou motiveren tot het vertonen van moreel gedrag (Hardy & Carlo, 2005). Het genoemde model van morele identiteit (Blasi, 1984) dat verondersteld dat het integreren van de identiteit met het morele bewustzijn (*moral centrality*) een verantwoordelijkheidsgevoel met zich meebrengt dat zorgt voor de overgang naar moreel handelen, wijst op een moderatie effect. Dus des te meer adolescenten hun morele waarden identificeren met hun identiteit, des te sterker wordt het aanwezige morele inzicht weerspiegeld in het gedrag. Aquino & Reed (2002) beweren zelfs dat moreel gedrag uitsluitend en alleen ontstaat wanneer het zelfbeeld en het morele inzicht sterk zijn verenigd. Daarnaast wijzen zij op het belang van een krachtige zelfregulatie voor de totstandkoming van moreel gedrag (Aquino & Reed, 2002). Een ander voorbeeld is de mate waarin consistentie optreedt tussen de identiteitsbeleving en gedrag in verschillende contexten. Hoe stabiel het zelfbeeld van adolescenten, des te beter zullen geïntegreerde morele waarden met de identiteit zichtbaar worden in het gedrag (Dunkel, 2005; Erikson, 1964; Youniss & Yates, 1999). Al deze processen zijn volop in ontwikkeling tijdens de adolescentie. Vandaar dat het ontstaan van moreel gedrag gezien wordt als onderdeel van het rijpingsproces tot volwassenheid (Blasi, 1984; Damon, 1984).

Voortbouwend op het belang van identiteitsvorming, consistentie en zelfregulatie in de totstandkoming van moreel gedrag, wordt er in deze studie een nieuwe modererende factor geïntroduceerd: *persoonlijke stabiliteit*. Persoonlijke stabiliteit staat voor de mate waarin

adolescenten er in slagen consistentie te bereiken in zowel gedrag als het ervaren zelfbeeld tussen verschillende situaties. Vernieuwend aan deze factor ten opzichte van eerder genoemde factoren, is dat persoonlijke stabiliteit niet alleen gericht is op het innerlijke proces, maar ook gericht is op de mate waarin adolescenten in staat zijn de geïnternaliseerde morele waarden over verschillende situaties te kunnen vasthouden en toe te kunnen toepassen op gedrag. In andere woorden, naarmate adolescenten minder fluctueren in de beleving van hun identiteit en gedrag, zullen ze hun niveau van moreel redeneren beter kunnen uiten in de vorm van moreel gedrag. Dit is de centrale verwachting in deze studie. Persoonlijke stabiliteit wordt gemeten aan de hand van twee aspecten: een hoge mate van identiteitsintegratie en de aanwezigheid van het veerkrachtige persoonlijkheidstype.

Identiteitsintegratie is de toename in de beleving dezelfde persoon te zijn over verschillende situaties (van Hoof & Raaijmakers, 2002). Adolescenten verkeren in een zoekende fase, waarbij geëxperimenteerd wordt met het aannemen van verschillende rollen en gedrag als functie van de identiteitsvorming. Logischerwijs hebben adolescenten hierdoor moeite met het vinden van stabiliteit in hun identiteitsbeleving (van Hoof & Raaijmakers, 2002). De toenemende mate waarin adolescenten overeenstemming ervaren in wie ze zijn tussen verschillende contexten, wordt in deze studie gezien als stimulerend voor de ontwikkeling van moreel inzicht naar moreel gedrag.

Het tweede aspect, de aanwezigheid van een veerkrachtig persoonlijkheidstype, is gebaseerd op het regulatievermogen van gedrag in verschillende situaties. Veerkrachtig vormt samen met overgecontroleerd en ondergecontroleerd de drie persoonlijkheidstypen die zich kenmerken door onderliggende patronen op de 5 persoonlijkheidstrekken van de Big Five (Costa & McCrae, 1992; Hart, Hofmann, Edelstein, & Keller, 1997; Scholte, van Lieshout, de Wit, & van Aken, 2005). Het veerkrachtige persoonlijkheidstype kenmerkt zich door hoge emotieregulatie, sociale vaardigheid en flexibiliteit (Atkins, Hart & Donnelly, 2005). Hiermee kunnen zij ten opzichte van de overige 2 types het beste consistent gedrag tonen over verschillende situaties (McAdams & Pals, 2006). Bovendien is de aanwezigheid van een veerkrachtig persoonlijkheidstype geassocieerd met het tonen van pro sociaal gedrag. Atkins, Hart en Donnelly (2005) vonden dat adolescenten met een veerkrachtig persoonlijkheidstype 50% waarschijnlijker vrijwilligerswerk doen in vergelijking met adolescenten met een ondergecontroleerd persoonlijkheidstype en 29% waarschijnlijker ten opzichte van adolescenten met een overgecontroleerd persoonlijkheidstype. De aanwezigheid van een veerkrachtig persoonlijkheidstype wordt in deze studie naast identiteitsintegratie gezien als stimulerend voor de ontwikkeling van moreel inzicht naar moreel gedrag.

Eerder onderzoek in de context van persoonlijkheid is voornamelijk gericht op de invloed van afzonderlijke persoonlijkheidstrekken (o.a. McAdams et al, 2004; Reimer, DeWitt Goudelock, & Walker, 2009). Persoonlijkheidstrekken kunnen het ontstaan van moreel gedrag op twee manieren beïnvloeden; direct en indirect. Mensen die hoog scoren op aangenaamheid zijn prosociaal ingesteld en hebben een groot empathisch vermogen (Atkins, Hart & Donnelly, 2005), waardoor zij eerder geneigd zijn zich behulpzaam op te stellen naar anderen in de vorm van vrijwilligerswerk (Wilson, 2000). Een indirect effect van persoonlijkheid is bijvoorbeeld te vinden bij mensen die hoog scoren op extravertie. Door hun nieuwsgierige en ondernemende houding, zullen zij sneller experimenteren met nieuw gedrag en meer openstaan voor nieuwe situaties, zoals bijvoorbeeld het doen van vrijwilligerswerk (Atkins, Hart & Donnelly, 2005). Sommige persoonlijkheidstrekken blijken dus een goede voorspeller te zijn van moreel gedrag. Toch is er in deze studie bewust gekozen voor het persoonlijkheidstype als aspect van persoonlijke stabiliteit, aangezien deze zowel voorspellend is voor het vertonen van prosociaal gedrag als voor de mate van regulatie en stabiliteit van het gedrag. Als moderator van moreel inzicht naar moreel gedrag is persoonlijkheidstype dus een betere voorspeller dan afzonderlijke persoonlijkheidstrekken.

Morele daadkracht

Voordat de invloed van persoonlijke stabiliteit bij adolescenten op de ontwikkeling van moreel inzicht naar moreel gedrag onderzocht kan worden, moet duidelijk zijn wat moreel gedrag precies is en hoe het kan worden gemeten. Moreel gedrag kan gedefinieerd worden als 'het verrichten van handelingen die ten dienste zijn van het welzijn van anderen en voortkomen uit een belangenloze intentie' (Campbell & Christopher, 1996). Moreel gedrag is dus niet te typeren in bepaalde handelingen, maar is gebaseerd op de intentie achter het gedrag (Eisenberg, 1996). Vandaar dat deze studie zich richt op de aanwezigheid van de intentie, als voorloper van moreel gedrag, genoemd morele daadkracht.

Onderzoekers gebruiken het doen van vrijwilligerswerk vaak als indicator van moreel gedrag (o.a. van Goethem et al., 2011; Matsuba & Walker, 2004; Metzger & Smetana, 2009). Dit is aannemelijk, aangezien het doen van vrijwilligerswerk concreet gemeten kan worden en vaak gebaseerd is op een prosociale motivatie (Clary, Snyder & Stukas, 1996). Vrijwilligerswerk kan volgens Wilson (2000) gedefinieerd worden als 'iedere activiteit waarbij tijd vrijwillig wordt besteed ten dienste van een andere persoon, groep of organisatie.' Echter, er is een groot nadeel aan het gebruik van vrijwilligerswerk als uitkomstmaat. Door het meten van vrijwilligerswerk blijft de achterliggende motivatie onbelicht, terwijl juist de motivatie bepalend is om te kunnen spreken van

moreel gedrag. Naast een prosociale motivatie kunnen namelijk ook persoonlijke verdiensten de drijfveer vormen achter het doen van vrijwilligerswerk (Clary, Snyder, & Stukas, 1996), zoals bijvoorbeeld het opdoen van werkervaring. Als gevolg van het gebruik van vrijwilligerswerk als uitkomstmaat voor moreel gedrag, zullen alle mensen die vrijwilligerswerk doen per definitie behoren tot de categorie 'moreel daadkrachtig'. Mensen die vrijwilligerswerk doen vanuit een niet-morele intentie behoren in dat geval ten onrechte tot deze categorie. Tegelijkertijd worden mensen die vanuit een morele intentie gedrag vertonen dat niet valt onder 'vrijwilligerswerk' onterecht uitgesloten van de categorie 'moreel daadkrachtig'. In beide gevallen wordt er een verkeerde conclusie getrokken vanwege een gebrek aan aandacht voor de intentie achter het vertoonde gedrag.

Om een meer zuivere uitkomstmaat voor moreel gedrag te creëren, worden er in deze studie twee nieuwe variabelen geïntroduceerd, die samen de uitkomstmaat *morele daadkracht* vormen. De achterliggende motivatie voor het doen van vrijwilligerswerk wordt belicht door alle adolescenten in deze studie te vragen naar hun motivatie voor het doen van vrijwilligerswerk. Daarbij wordt gekeken naar de aanwezige mate van een *altruïstische motivatie* in vergelijking tot andere vormen van motivatie, zoals egoïstische redenen of omgevingsfactoren. Hoewel als benaming *morele motivatie* een meer voordehandliggende maat zou zijn, is er gekozen voor altruïstische motivatie vanwege de meetbaarheid ervan. Namelijk, morele waardes zijn geïnternaliseerd (Hardy & Carlo, 2005) en daarmee moeilijk te onderscheiden van andere beweegredenen. Altruïstische motivatie is gebaseerd op de afwezigheid van eigenbelang (Campbell & Christopher, 1996) en is, net als morele motivatie, afhankelijk van de mate waarin perspectief genomen kan worden (Schroeder, Penner, Dovidio, & Piliavin, 1995; Underwood & Moore, 1982). Een altruïstische motivatie wordt gedefinieerd als 'vrijwillige behulpzaamheid die voortkomt uit bezorgdheid over het welzijn van anderen, en die meestal veroorzaakt wordt door gevoelens van sympathie en geïnternaliseerde normen over het helpen van anderen' (Eisenberg & Farbes, 1998).

Het is beperkend dat enkel adolescenten die vrijwilligerswerk doen gemeten kunnen worden op een altruïstische motivatie voor het doen van vrijwilligerswerk. Hiermee worden adolescenten die moreel daadkrachtig zijn maar geen vrijwilligerswerk doen buiten beschouwing gelaten. Om dit te verhelpen is de tweede meegenomen variabele in dit onderzoek *morele betrokkenheid*. Morele betrokkenheid wordt gedefinieerd als 'het persoonlijk verantwoordelijk voelen om een bijdrage te leveren aan het welzijn van anderen en de intentie om hierin ook daadkrachtig te zijn' (Blasi, 1983; Raaijmakers & van Hoof, 2006). Aangezien het niet gaat om daadwerkelijk gedrag zoals voor vrijwilligerswerk geldt, maar om algemeen gedrag, kan dit gemeten worden bij de gehele steekproef,

ongeacht of de adolescenten vrijwilligerswerk doen of niet. Adolescenten met een hoge altruïstische motivatie voor het doen van vrijwilligerswerk of een hoge morele betrokkenheid worden in deze studie gezien als moreel daadkrachtig.

De huidige studie

In deze studie wordt verondersteld dat moreel inzicht geen directe invloed heeft op het ontstaan van moreel gedrag. Er wordt verwacht dat persoonlijke stabiliteit een versterkend moderatie effect heeft op de ontwikkeling van moreel inzicht naar morele daadkracht bij adolescenten. De moderator persoonlijke stabiliteit wordt gemeten aan de hand van de variabelen identiteitsintegratie en een veerkrachtig persoonlijkheidstype. Voor de uitkomstmaat morele daadkracht worden de variabelen morele betrokkenheid en een altruïstische motivatie voor het doen van vrijwilligerswerk gebruikt. Aangezien er onderscheid wordt gemaakt tussen participanten die wel en geen vrijwilligerswerk doen, wordt de verwachting getoetst aan de hand van twee hypothesen.

Hypothese 1 is dat (voor de gehele groep van participanten) zowel identiteitsintegratie als een veerkrachtig persoonlijkheidstype een versterkend moderatie effect heeft op de ontwikkeling van moreel inzicht naar morele betrokkenheid. Hypothese 2 is dat (voor de subgroep van participanten die vrijwilligerswerk doen) zowel identiteitsintegratie als een veerkrachtig persoonlijkheidstype een versterkend moderatie effect heeft op de ontwikkeling van moreel inzicht naar een altruïstische motivatie voor het doen van vrijwilligerswerk.

METHODE

Participanten en procedure

Participanten

De steekgroep bestond uit een groep van 697 adolescenten (52.2% vrouwelijk, 47.8% mannelijk) in de leeftijd van 12 tot 19 jaar ($M=15.19$, $SD=1.43$). De participanten waren afkomstig van 8 middelbare scholen die verspreid lagen door Nederland. Het opleidingsniveau van de scholen lag hoog; variërend van Havo (Hoger Algemeen Voortgezet Onderwijs) tot Vwo (Voortgezet Wetenschappelijk Onderwijs) en Gymnasium (VWO met Klassieke talen). Er is bewust voor dit opleidingsniveau gekozen aangezien het testmateriaal een hoge mate van begrippenkennis en inzicht vereist (Rest, 1979). De steekproef was grotendeels van Westerse afkomst; 93.2% van de participanten was in Nederland geboren, waarvan bij 77.3% ook beide ouders uit Nederland kwamen. Eerste en tweede generatie immigranten waren afkomstig uit Marokko (1.0-2.5%), Turkije (0.4-2.5%), Suriname (1.3-1.5%) of anders (4.1-9.7%). De religieuze achtergrond was verdeeld; 41.2% gaf aan lid te zijn van een kerk of religieuze gemeenschap, waaronder Rooms Katholiek (23.9%), Protestants Christelijk (10.2%), Islamitisch (4.3%), Hindoeïstisch (0.9%) of een ander religieuze gemeenschap (1.9%). Het merendeel van de adolescenten kwam uit een gezin met twee ouders (82.2%) en met meerdere kinderen (90.4%).

In deze studie werd een subgroep gevormd van de adolescenten die aangaven het afgelopen jaar vrijwilligerswerk te hebben gedaan (40.2%, $N=251$). Onder vrijwilligerswerk werd verstaan 'activiteiten en werkzaamheden die er op gericht zijn positief bij te dragen aan het milieu, individuen, groepen mensen, of de samenleving in zijn geheel zonder er betaald voor te krijgen'. De subgroep (53.8% vrouwelijk, 46.2% mannelijk) had een gemiddelde leeftijd van 15.44 jaar ($SD=1.47$) en was zeer vergelijkbaar met de gehele steekgroep in termen van opleidingsniveau, etniciteit, geloofsovertuiging en gezinssamenstelling. Daarnaast is er gekeken of de adolescenten die vrijwilligerswerk deden een andere positie binnen het gezin hadden in vergelijking met adolescenten die geen vrijwilligerswerk deden. Er bleek echter geen verschil te zijn tussen de percentages voor het zijn van oudste kind (47.4% tegenover 46.3%), jongste kind (39.4% tegenover 41.7%) of enig kind (9.6% tegenover 9.6%).

Procedure

Scholen werden benaderd voor deelname aan het onderzoek. Na toestemming van de school kregen alle ouders een brief met informatie over het onderzoek. Indien zij bezwaar hadden tegen deelname van hun zoon of dochter konden zij dit aangeven. De vragenlijsten werden per klas digitaal

afgenomen (Netquestionnaires, www.netq.nl) in het tijdsbestek van 2 afzonderlijke lesuren (45-50 min). Voorafgaand werd door getrainde testleiders een gestandaardiseerde en korte uitleg gegeven met nadruk op de anonimiteit en individualiteit van de vragenlijst. Zij zagen er tevens op toe dat adolescenten die bevriend met elkaar waren verspreid door het klaslokaal plaatsnamen om afleiding of beïnvloeding te voorkomen. Ter bevordering van de motivatie tot deelname werden na afloop van de testafname cadeaubonnen verloot onder de participanten.

Meetinstrumenten

Moreel inzicht

Om het niveau van moreel redeneren te bepalen, werd een Nederlandse vertaling van de verkorte versie van de *Defining Issues Test* (DIT; Rest, 1979) gebruikt. De DIT wordt veelvuldig gebruikt en wordt gezien als een betrouwbaar en valide instrument voor het meten van de morele ontwikkeling (Rest, 1979; Thoma, 2002). De morele ontwikkelingsstadia van Kohlberg (1969) vormen het uitgangspunt van de DIT en zijn verwerkt in een vragenlijst over 6 morele dilemma's. De verkorte versie van de DIT bestaat uit 3 van de 6 dilemma's, waarbij alle karakteristieken van de DIT zijn behouden, echter de betrouwbaarheid is lager (Rest, 1979). Er is voor de verkorte versie gekozen aangezien de volledige versie zeer tijdrovend is (Rest, 1979). Cronbach's alpha was 0.82, dus er was sprake van een goede interne consistentie.

De participanten werden gevraagd hun visie te geven op de 3 dilemma's. Ieder dilemma bestond uit een situatie met conflicterende belangen. Een voorbeeld is Heinz' dilemma (verkort): 'De vrouw van Heinz is ernstig ziek. Het enige medicijn dat haar kan genezen wordt verkocht door een medicijnman, die tien keer zoveel geld voor het medicijn vraagt als dat het hem kost om het medicijn te maken. Heinz kan niet genoeg geld bij elkaar leggen om het medicijn te betalen, maar de medicijnman wil al het geld meteen ontvangen. Heinz overweegt om het medicijn te stelen van de medicijnman, omdat zijn vrouw anders zal overlijden'. Per dilemma moesten zij aangeven hoe zij zelf in deze situatie zouden handelen ('Wat zou Heinz moeten doen?'), met telkens de keuze uit 3 opties (wel doen, niet doen, weet niet). Vervolgens werden er per dilemma 12 statements gegeven, die van invloed kunnen zijn op de afweging die gemaakt moest worden (bijv. 'Of Heinz stelt uit eigen belang of alleen om een ander te helpen'). De participanten kregen de opdracht ieder statement te evalueren op het belang dat zij het statement zouden toeschrijven op een 5-punts Likertschaal (1=onbelangrijk tot 5=belangrijk). Ieder statement correspondeerde met een van de 5 morele ontwikkelingsstadia van Kohlberg (stadia 2-6; Rest, 1979). Tot slot werd gevraagd om een top 4 te maken van de meest belangrijke statements.

Uitkomsten werden met elkaar verrekend tot een algemene N2 score. De N2 score is samengesteld uit twee delen; het belang dat aan ieder statement afzonderlijk werd toegeschreven en de rangorde waarin de 4 meest belangrijke statements werden geplaatst (voor een beschrijving van de berekeningen zie Rest, Thoma, Narvaez, & Bebeau, 1997). De N2 score staat voor de mate waarin de adolescenten gebruik maken van postconventioneel moreel redeneren (stadium 5 en 6) in vergelijking tot het preconventioneel moreel redeneren (stadium 2 en 3). Hierbij geldt, hoe hoger de score, des te hoger het niveau van moreel redeneren.

Morele betrokkenheid

De factor *moral commitment* uit de *Children's Right Evaluation Questionnaire* (CREQ; van Hoof & Raaijmakers, 2010) werd gebruikt voor het meten van morele betrokkenheid. De CREQ meet *general moral thought*, een uitkomstmaat voor de beleving en betrokkenheid bij vraagstukken over morele rechten (Rest, Narvaez, Bebeau, & Thoma, 1999). In tegenstelling tot de meer abstracte dilemma's van de DIT, is de CREQ gebaseerd op bestaande morele rechten die dichter staan bij het dagelijks leven van adolescenten en daarmee een betere voorspeller zijn van daadwerkelijk gedrag (Clary et al., 1998). De verschillende internationale rechten (bijv. burgerlijk, sociaal, economisch, politiek en cultureel recht) worden vertegenwoordigd door 5 artikelen die afkomstig zijn van de *Convention on the Rights of the Child* (www2.ohchr.org/english/law/crc.htm). De artikelen zijn voor de vragenlijst in vereenvoudigd taalgebruik beschreven. Artikel 14 is bijvoorbeeld beschreven als: 'Elk kind heeft recht op vrijheid van gedachten, geweten, en godsdienst. Er moet wel rekening gehouden worden met de verantwoordelijkheden van de ouders en de wetten die in het land gelden.'

Participanten moesten per artikel een achttal vragen beantwoorden op een 9-punts Likertschaal met betrekking tot hun mening over het genoemde recht. Een factoranalyse laat zien dat de 8 vragen corresponderen met 3 factoren, waaronder *moral commitment*. Er was sprake van een goede interne consistentie (Cronbach's $\alpha=0.87$). (Voor een beschrijving van de overige factoren zie van Hoof & Raaijmakers, 2010). *Moral commitment* werd gevormd door 3 vragen: 'Het artikel gaat (niet) over mij, als persoon' (vraag 5), 'Ik kan er zelf veel/weinig aan doen dat dit artikel wordt gerespecteerd/nageleefd' (vraag 6) en 'Ik wil me (niet), samen met anderen, inzetten voor de verdediging van dit artikel' (vraag 8). *Moral commitment* is het motiverende element van de *general moral thought* en staat voor de mate waarin iemand zich persoonlijk betrokken en verantwoordelijk voelt bij vraagstukken over morele rechten (Blasi, 1983; Raaijmakers & van Hoof, 2006).

Voor alle participanten werd een gemiddelde score berekend op *moral commitment*, waarbij een hoge score overeenkomt met een groot verantwoordelijkheidsgevoel betreft vraagstukken over morele rechten. *Moral commitment* zal in het vervolg morele betrokkenheid genoemd worden.

Altruïstische motivatie

Alle adolescenten die aangaven het afgelopen jaar vrijwilligerswerk te hebben gedaan (N=251), werden gemeten op de mate waarin zij een altruïstische motivatie hadden voor het doen van vrijwilligerswerk. Als meetinstrument hiervoor werd gebruik gemaakt van de motivatieschaal uit de *Civic Prosocial Behavior Inventory* (CPBI; van Goethem, 2009). De CPBI motivatieschaal bestaat uit 25 verschillende redenen voor het doen van vrijwilligerswerk, waarbij participanten moesten aangeven in hoeverre iedere reden belangrijk is (geweest) om vrijwilligerswerk te doen. Dit gebeurde aan de hand van een 5-punts Likertschaal (1=heel onbelangrijk tot 5=heel belangrijk).

Door middel van een factoranalyse werden altruïstische redenen onderscheiden van overige redenen om vrijwilligerswerk te doen. Als criteria werd aangehouden dat de redenen niet gericht zijn op eigen belang en voortkomen uit bezorgdheid over het welzijn van anderen (Campbell & Christopher, 1996; Eisenberg & Fabes, 1998). Zes vragen bleken de factor *altruïsme* te vormen: 'Ik vind het doel van de vrijwilligersorganisatie belangrijk' (vraag 9), 'Ik wil mijn steentje bijdragen aan de samenleving' (vraag 12), 'Het hoort bij mij, zo zit ik gewoon in elkaar' (vraag 21), 'Ik zie dat als mijn taak' (vraag 22), 'Ik wilde iets terug doen' (vraag 23) en 'Ik wil graag andere mensen helpen' (vraag 24). Cronbach's alpha was 0.81. Voor iedere participant werd een gemiddelde score berekend op *altruïstische motivatie*. Bij het vergelijken van de scores gold: hoe hoger de score, des te groter was de aanwezigheid van een altruïstische motivatie voor het doen van vrijwilligerswerk.

Veerkrachtig persoonlijkheidstype

Voor het bepalen van de aanwezigheid of afwezigheid van het veerkrachtige persoonlijkheidstype bij participanten, werden eerst afzonderlijke persoonlijkheidstrekken gemeten. Dit werd gedaan met de *Big Five Inventory* (BFI; John & Srivastava, 1999), die vertaald was in het Nederlands (Denissen, Geenen, van Aken, Gosling, & Potter, 2008) en aangepast voor adolescenten (Astrid Poorthuis, a.poorthuis@uu.nl). De BFI meet de vijf basis persoonlijkheidstrekken als dimensies (Costa & McCrae, 1992) (extraversie, neuroticisme, openheid, consciëntieusheid en vriendelijkheid) en hun tegenpolen (respectievelijk: introversie, emotionele stabiliteit, behoedzaamheid, nonchalance en egoïsme).

Participanten kregen een vragenlijst voorgelegd met in totaal 44 stellingen die aansloten op de zin 'Ik zie mezelf als iemand die...'. Op een 5-punts Likertschaal moesten zij aangeven in welke mate de stelling op hun van toepassing was (1=helemaal mee oneens tot 5=helemaal mee eens). De stellingen stonden voor extravertie (bijv. '...veel enthousiasme opwekt'), neuroticisme (bijv. '...gespannen kan zijn'), openheid (bijv. '...een levendige fantasie heeft'), consciëntieusheid (bijv. '...grondig te werk gaat') en vriendelijkheid (bijv. '...vergevingsgezind is').

Totaalscores op de 5 schalen werden berekend (sommige stellingen werden eerst omgepold), waarbij een hoge score refereerde aan een grote aanwezigheid van de betreffende persoonlijkheidstrekk. Voor de berekening van het veerkrachtige persoonlijkheidstype werd een *K-mean cluster analyse* uitgevoerd: Op basis van de combinatie van de gemiddelde scores per persoonlijkheidstrekk ontstonden er 3 clusters die zich herhaaldelijk bijstelden, totdat er een optimale verdeling bereikt was waarbij de *sum of squares* van iedere participant tot het gemiddelde van het toegewezen cluster zo klein mogelijk was (voor een verdere beschrijving van de berekeningen zie Overbeek, Zeevalkink, Vermulst & Scholte, 2009). Iedere participant werd dus gecategoriseerd in 1 van de 3 clusters. De clusters waren overeenkomstig met de 3 persoonlijkheidstypen: overgecontroleerd, ondergecontroleerd en veerkrachtig. Het veerkrachtige persoonlijkheidstype scoorde in vergelijking tot de andere typen het laagste op neuroticisme, het hoogste op extravertie, hoog op consciëntieusheid en vriendelijkheid en gemiddeld op openheid. Deze verdeling was overeenkomstig met de beschrijving van Overbeek et al. (2009). Omdat enkel het veerkrachtige persoonlijkheidstype werd gebruikt voor de analyse, werden participanten verdeeld in twee categorieën: veerkrachtig of niet-veerkrachtig persoonlijkheidstype.

Identiteitsintegratie

De identiteitsintegratie van adolescenten werd gemeten aan de hand van de *Spatial Continuity of Identity Questionnaire* (SCIQ; van Hoof & Raaijmakers, 2002). De SCIQ is een valide instrument en meet identiteitsintegratie aan de hand van de overeenkomst tussen de algemene identiteitsbeschrijving en de identiteitsbeschrijving die context afhankelijk is. Volgens van Hoof en Raaijmakers (2002) bestaat er een verticale integratie; de mate waarin de algemene identiteit correleert met de context-specifieke identiteiten, en een horizontale integratie; de mate waarin context-specifieke identiteiten onderling correleren. In deze studie werd de verticale integratie aangehouden als uitkomstmaat voor identiteitsintegratie, aangezien deze beter aansluit bij de gestelde hypothese. Immers, identiteitsintegratie als voorspeller van morele daadkracht heeft niet

zozeer betrekking op de consistentie in gedrag bij adolescenten, maar vooral op de consistentie tussen gedrag en de eigen identiteitsbeschrijving.

Participanten moesten eerst hun algemene identiteit beschrijven aan de hand van 20 items die beoordeeld werden met een 7-punts Likertschaal (1='zo ben ik helemaal niet' tot 7='zo ben ik helemaal'). De 20 items representeerde vier identiteitsdimensies (van Hoof, 1997): competentie (bijv. 'Ik heb talent'), inhibitie (bijv. 'Ik ben onzeker'), gevoelens (bijv. 'Ik ben gelukkig') en interpersoonlijk gedrag (bijv. 'Ik ben bezig'). Vervolgens werd gevraagd naar persoonlijk relevante identiteits contexten ('Bij welke plaatsen denk jij: Als je me daar meemaakt of bezig ziet, zou je me heel goed leren kennen?'). Participanten konden kiezen uit 7 verschillende plaatsen: school, thuis, geloof, eigen thuis, werk, politiek en vrije tijd. Voor de drie meest belangrijke plaatsen, beschreven de participanten hun context-specifieke identiteit aan de hand van dezelfde 20 items.

Identiteitsintegratie werd per adolescent vastgesteld door het berekenen van de correlaties tussen de algemene identiteitsbeschrijving en de drie afzonderlijke context-specifieke identiteiten (voor een beschrijving van de berekeningen zie van Hoof & Raaijmakers, 2002). Het gemiddelde van deze correlaties representeerde het niveau van identiteitsintegratie, waarbij een hogere score overeenkomt met een meer geïntegreerde identiteit.

RESULTATEN

Voorafgaande analyses

Voorafgaand aan de analyse werd het databestand gecontroleerd en bewerkt. Allereerst werd er voor elke variabele gecontroleerd op een scheve verdeling en op uitschieters. Op basis hiervan zijn er geen participanten uit het databestand verwijderd. Vervolgens werden participanten met ontbrekende scores weggelaten uit de analyse. Het percentage ontbrekende scores varieerde tussen 5.2% op altruïstische motivatie tot 16.4% op morele betrokkenheid. Voor ontbrekende scores werd in het resterende databestand niet gecorrigeerd.

Als voorbereiding op de regressie analyse werden de scores op de twee onafhankelijke variabelen *moreel inzicht* en *identiteitsintegratie* gecentreerd, dit ter vermindering van multicollineariteit. Omdat de derde onafhankelijke variabele *veerkrachtig persoonlijkheidstype* een categorische variabele is, werd deze gecodeerd tot een dummy variabele. Dummy1 representeert de score van het veerkrachtige persoonlijkheidstype in vergelijking tot het ondergecontroleerde en het overgecontroleerde type. Aangezien deze studie zich enkel interesseerde voor de aanwezigheid (Dummy1=1) of afwezigheid (Dummy1=0) van het veerkrachtige persoonlijkheidstype, werden overige dummy variabelen buiten beschouwing gelaten. Tot slot werden er nieuwe variabelen aangemaakt voor de interactie in de regressie analyse. Tabel 1 geeft de gemiddelde scores weer, uitgesplitst naar de scores voor de groep van alle participanten en de groep van vrijwilligerswerk.

Tabel 1. Beschrijvende gegevens van de variabelen

Variabele:	Groep alle participanten (N=697)		Groep vrijwilligerswerk (N=251)		Dummy1			
	M	SD	M	SD	0		1	
					M	SD	M	SD
Moreel inzicht	14.58	7.96	14.85	7.90	15.25	8.07	13.45	7.77
Identiteitsintegratie	0.69	0.23	0.68	0.25	0.71	0.22	0.66	0.25
Morele betrokkenheid	5.05	1.31	5.01	1.23	4.93	1.31	5.28	1.15
Altruïstische motivatie ¹⁾			3.04	0.86	3.15	0.82	2.89	0.86
<i>Persoonlijkheidstype:</i>	Aantal (percentage)		Aantal (percentage)					
Overgecontroleerd	214 (36.6%)		70 (32.9%)					
Ondergecontroleerd	185 (31.7%)		82 (38.5%)					
Veerkrachtig	185 (31.7%)		61 (28.6%)					

Opmerking: ¹⁾ Altruïstische motivatie voor het doen van vrijwilligerswerk is alleen gemeten voor de participanten die het afgelopen jaar vrijwilligerswerk hebben gedaan; Dummy1 staat voor de aanwezigheid (Dummy1=1) en afwezigheid (Dummy1=0) van het veerkrachtige persoonlijkheidstype in vergelijking tot de overige 2 persoonlijkheidstypes.

Hoofdanalyses

Hypothese 1

De eerste hypothese veronderstelde dat zowel identiteitsintegratie als de aanwezigheid van het veerkrachtige persoonlijkheidstype (Dummy1) de ontwikkeling van moreel inzicht naar morele betrokkenheid versterkend modereert. Deze hypothese werd getoetst over de gehele groep van participanten (N=697). De aanwezigheid van een interactie effect werd met een regressie analyse afzonderlijk getoetst voor identiteitsintegratie en Dummy1. Voor het toetsen van een direct effect, werd op een hoofdeffect voor moreel inzicht gecontroleerd. In tabel 2 zijn de bijbehorende correlaties weergegeven.

Morele betrokkenheid was de afhankelijke variabele in de regressie analyse voor hypothese 1 en was gedefinieerd als de gemiddelde score op de CREQ. In stap 1 en stap 2 werden respectievelijk de gecentreerde score voor moreel inzicht (DIT N2 score) en de gecentreerde score voor identiteitsintegratie (gemiddelde score SCIQ) ingevoerd. De interactie van beide variabelen (moreel inzicht x identiteitsintegratie) werd toegevoegd in stap 3. Er werd geen hoofdeffect gevonden voor moreel inzicht ($p=.105$, $b=-.012$, $\beta =-.072$). Dit betekent dat moreel inzicht geen directe voorspeller is voor de mate van morele betrokkenheid. Tevens werd er geen significant interactie effect gevonden ($p=.370$, $b=-.030$, $\beta =-.041$). Identiteitsintegratie is dus geen moderator in de ontwikkeling van moreel inzicht naar morele betrokkenheid.

In een tweede regressie analyse werd de aanwezigheid van het veerkrachtige persoonlijkheidstype getoetst als moderator in plaats van identiteitsintegratie met opnieuw morele betrokkenheid als afhankelijke variabele. In stap 1 werd de gecentreerde score voor moreel inzicht ingevoerd en in stap 2 het veerkrachtige persoonlijkheidstype (Dummy1). Stap 3 werd gevormd door de interactie moreel inzicht x Dummy1. Wederom werd er geen hoofdeffect gevonden voor moreel inzicht ($p=0.065$, $b=-.020$, $\beta =-.127$) en was er geen sprake van een interactie effect ($p=0.643$, $b=.011$, $\beta =.038$). Ook het veerkrachtige persoonlijkheidstype heeft geen versterkend moderatie effect op de ontwikkeling van moreel inzicht naar morele betrokkenheid. In tabel 3 zijn de resultaten uit de regressie analyse voor hypothese 1 weergegeven.

Tabel 2. Correlaties voor alle continue variabelen

	Groep alle participanten (N=697)				Groep vrijwilligerswerk (N=251)			
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.
1. Moreel inzicht	1				1			
2. Identiteitsintegratie	.153**	1			.60	1		
	.000				.374			
3. Morele betrokkenheid	-.063	-.048	1		-.127	.013	1	
	.146	.268			.065	.849		
4. Altruïstische motivatie ¹⁾					.112	.170*	-.065	1
					.094	.011	.337	

Opmerking: ¹⁾ Altruïstische motivatie is enkel gemeten voor de participanten die het afgelopen jaar vrijwilligerswerk hebben gedaan; Significantieniveau: * = $p < .05$, ** = $p < .01$.

Tabel 3. Regressie analyse per stap voor Hypothese 1

Regressie model identiteitsintegratie				Regressie model veerkrachtig persoonlijkheidstype				
		B	SE B	β		B	SE B	β
Stap 1	Constant	5.052	.057		Conatant	5.054	.056	
	Moreel inzicht	-.012	.007	-.072	Moreel inzicht	-.010	.007	-.063
Stap 2	Constant	5.053	.057		Constant	4.957	.067	
	Moreel inzicht	-.011	.007	-.067	Moreel inzicht	-.008	.007	-.050
	Identiteitsintegratie	-.158	.253	-.028	Dummy1	.315	.122	.111*
Stap 3	Constant	5.062	.058		Constant	4.961	.068	
	Moreel inzicht	-.010	.007	-.064	Moreel inzicht	-.012	.008	-.075
	Identiteitsintegratie	-.204	.258	-.036	Dummy1	.321	.123	.113**
	Interactie	-.030	.034	-.042	Interactie	.014	.016	.046
	Moreel inzicht x				Moreel inzicht x			
	Identiteitsintegratie				Dummy1			

Opmerking: Afhankelijke variabele = morele betrokkenheid; Regressie getoetst voor alle participanten (N=697); Verklaarde variantie model identiteitsintegratie: $R^2_{\text{stap 1}} = .050$, $R^2_{\text{stap 2}} = .006$, $R^2_{\text{stap 3}} = .007$; Verklaarde variantie model veerkrachtig persoonlijkheidstype: $R^2_{\text{stap 1}} = .004$, $R^2_{\text{stap 2}} = .016$, $R^2_{\text{stap 3}} = .018$; Significantieniveau: * = $p < .05$, ** = $p < .01$.

Hypothese 2

Hypothese 2 was enkel afwijkend van hypothese 1 voor de gekozen uitkomstmaat. Hypothese 2 veronderstelde dat zowel identiteitsintegratie als de aanwezigheid van het veerkrachtige persoonlijkheidstype de ontwikkeling van moreel inzicht naar een altruïstische motivatie versterkend modereert. Deze hypothese werd getoetst over de subgroep van participanten die aangaven het afgelopen jaar vrijwilligerswerk te hebben gedaan (N=251). Voor het toetsen van een direct effect, werd op een hoofdeffect voor moreel inzicht gecontroleerd. In tabel 3 zijn de bijbehorende correlaties weergegeven.

Altruïstische motivatie was de afhankelijke variabele in de regressie analyse voor hypothese 2 en was gedefinieerd als de gemiddelde score op de CPBI. Vergelijkbaar met het regressiemodel bij hypothese 1, werden variabelen afzonderlijk op hoofdeffecten en interactie effecten getoetst. In stap 1 en 2 werden respectievelijk de gecentreerde score voor moreel inzicht en de gecentreerde score voor identiteitsintegratie ingevoerd. De interactie van beide variabelen (moreel inzicht x identiteitsintegratie) werd toegevoegd in stap 3. Wederom was het hoofdeffect van moreel inzicht niet significant ($p=.085$, $b=.013$, $\beta=.117$). Wel bleek de interactie moreel inzicht x identiteitsintegratie significant en positief gesteld te zijn ($p=.025$, $b=.074$, $\beta=.152$). Identiteitsintegratie heeft dus een versterkend moderend effect op de relatie tussen moreel inzicht en een altruïstische motivatie voor het doen van vrijwilligerswerk. De verklaarde variantie voor het interactie effect moreel inzicht x identiteitsintegratie is 2.3% ($R^2_{\text{change}}=.023$), dat wil zeggen dat het interactie effect 2.3% meer van de variantie in altruïstische motivatie verklaart ten opzichte van het model zonder de interactie. Opgemerkt moet echter worden dat de verklarende variantie zeer gering is, waardoor er slechts sprake is van een zwak model.

In een tweede regressie analyse werd eveneens de aanwezigheid van het veerkrachtige persoonlijkheidstype getoetst als moderator in plaats van identiteitsintegratie. Altruïstische motivatie was opnieuw de afhankelijke variabele. In stap 1 werd de gecentreerde score voor moreel inzicht ingevoerd en in stap 2 het veerkrachtige persoonlijkheidstype. Stap 3 werd gevormd door de interactie moreel inzicht x Dummy1. Opnieuw werd er geen hoofdeffect gevonden voor moreel inzicht ($p=.094$, $b=.012$, $\beta=.112$) en ook het interactie effect was niet significant ($p=.094$, $b=.028$, $\beta=.131$). In tegenstelling tot identiteitsintegratie, heeft het veerkrachtige persoonlijkheidstype geen versterkend moderatie effect op de ontwikkeling van moreel inzicht naar een altruïstische motivatie. In tabel 4 zijn de resultaten uit de regressie analyse voor hypothese 2 weergegeven.

Tabel 4. Regressie analyse per stap voor Hypothese 2

		Regressie model identiteitsintegratie			Regressie model veerkrachtig persoonlijkheidstype			
		B	SE B	β			β	
Stap 1	Constant	3.064	.058		Conatant	3.054	.057	
	Moreel inzicht	.014	.007	.127	Moreel inzicht	.012	.007	.112
Stap 2	Constant	3.063	.057		Constant	3.110	.066	
	Moreel inzicht	.013	.007	.117	Moreel inzicht	.011	.007	.100
	Identiteitsintegratie	.545	.242	.153*	Dummy1	-.208	.129	-.108
Stap 3	Constant	3.054	.057		Constant	3.116	.066	
	Moreel inzicht	.012	.007	.115	Moreel inzicht	.004	.008	.034
	Identiteitsintegratie	.560	.240	.157*	Dummy1	-.194	.129	-.100
	Interactie	.074	.033	.152*	Interactie	.028	.016	.131
	Moreel inzicht x				Moreel inzicht x			
	Identiteitsintegratie				Dummy1			

Opmerking: Afhankelijke variabele = altruïstische motivatie; Regressie getoetst voor de groep vrijwilligerswerk (N=251); Verklaarde variantie model identiteitsintegratie: $R^2_{\text{stap 1}} = .016$, $R^2_{\text{stap 2}} = .039$, $R^2_{\text{stap 3}} = .062$; Verklaarde variantie model veerkrachtig persoonlijkheidstype: $R^2_{\text{stap 1}} = .013$, $R^2_{\text{stap 2}} = .024$, $R^2_{\text{stap 3}} = .037$; Significantieniveau: * = $p < .05$.

Interactie interpreteren

De richting van het gevonden interactie effect van moreel inzicht x identiteitsintegratie op een altruïstische motivatie voor het doen van vrijwilligerswerk werd geïnterpreteerd met een nieuwe regressie analyse. Met *visual binning* werd de gemiddelde score op moreel inzicht uitgesplitst naar 3 gelijke groepen van ieder 33%; laag, midden en hoog. De 3 groepen werden met elkaar vergeleken (*split-file*) op het niveau van moreel inzicht met als uitkomstmaat een altruïstische motivatie in een regressie analyse.

Voor de groep van 33% met de hoogste scores op identiteitsintegratie werd een hoofdeffect gevonden van moreel inzicht op een altruïstische motivatie ($p=.039$, $b=.024$, $\beta=.247$). De resultaten voor de groepen midden ($p=.340$, $b=.012$, $\beta=.115$) en laag ($p=.823$, $b=.003$, $\beta=.027$) waren niet significant. Er was dus geen relatie tussen moreel inzicht en een altruïstische motivatie voor participanten met een lage of gemiddelde score op identiteitsintegratie. Dit betekent dat het interactie effect moreel inzicht x identiteitsintegratie op een altruïstische motivatie alleen wordt veroorzaakt door participanten met een hoge score op identiteitsintegratie. In tabel 5 zijn de resultaten uit de regressie analyse weergegeven. Figuur 1 geeft het effect van identiteitsintegratie op de relatie tussen moreel inzicht en een altruïstische motivatie weer, uitgesplitst naar 3 groepen.

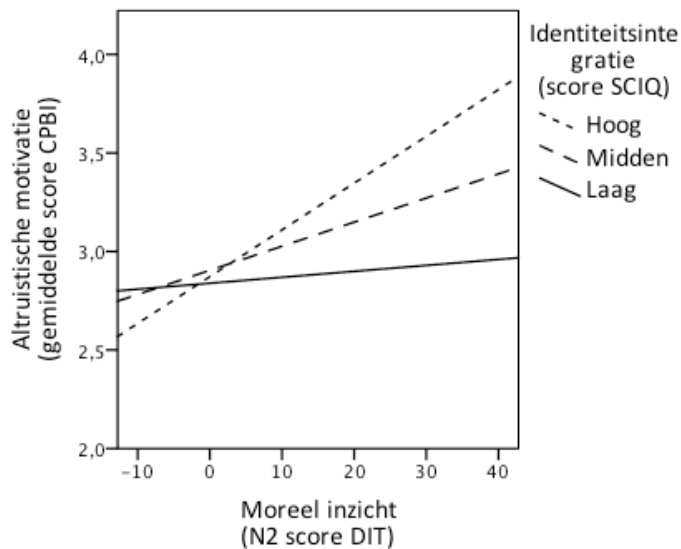
Tabel 5. Regressie model uitgesplitst naar 3 groepen voor identiteitsintegratie

Niveau van identiteitsintegratie				
uitgesplitst naar 3 groepen:		B	SE B	β
Laag (33%)	Constant	2.883	.110	
	Moreel inzicht	.003	.013	.027
Midden (33%)	Constant	3.083	.102	
	Moreel inzicht	.012	.013	.115
Hoog (33%)	Constant	3.219	.084	
	Moreel inzicht	.024	.011	.247*

Opmerking: Afhankelijke variabele = altruïstische motivatie; Verklaarde variantie: $R^2_{\text{Laag}} = .001$, $R^2_{\text{Midden}} = .013$, $R^2_{\text{Hoog}} = .061$;

Significantieniveau: * = $p < .05$.

Figuur 1. Interactie effect van moreel inzicht en identiteitsintegratie op een altruïstische motivatie, uitgesplitst naar 3 groepen

Opmerking: De 3 groepen hoog, midden en laag representeren het niveau van moreel inzicht, elk bestaande uit 33%;

Regressielijn: $R^2_{\text{Hoog}} = .061$, $R^2_{\text{Midden}} = .013$, $R^2_{\text{Laag}} = 7.237 \text{ E-}4$.

DISCUSSIE

Centraal in deze studie stond het verklaren van moreel gedrag. Op basis van eerder onderzoek (o.a. Carlo & Randall, 2002; Frimer & Walker 2009) werd verwacht dat moreel gedrag niet direct veroorzaakt wordt door de mate van moreel inzicht. Moreel gedrag is afhankelijk van meer elementen dan enkel de cognitieve aspecten van moreel inzicht (Hardy & Carlo, 2005). Op basis van het belang van identiteitsvorming (Bergman, 2002; Côte & Levine, 1987), zelfregulatie (Aquino & Reed, 2002) en consistentie (Dunkel, 2005; Erikson, 1964; Younis & Yates, 1999) tijdens de adolescentie, werd verwacht dat de mate waarin adolescenten er in slagen stabiliteit te bewaren in zowel gedrag als het ervaren zelfbeeld tussen verschillende situaties, van positieve invloed is op de transitie van moreel inzicht naar moreel gedrag.

Gevonden resultaten

Zoals verwacht werd er geen hoofdeffect gevonden voor moreel inzicht op zowel morele betrokkenheid als op een altruïstische motivatie voor het doen van vrijwilligerswerk. Dit resultaat spreekt net als andere onderzoeken (Frimer & Walker 2009; Hardy & Carlo, 2005) de veronderstelling van Kohlberg (1969) tegen dat moreel inzicht direct invloed heeft op het gedrag (Rest et al, 1999). De afwezigheid van een directe relatie maakt het onderzoeken van een versterkende modererende factor in deze studie relevant.

Een versterkend moderatie effect werd gevonden voor identiteitsintegratie op de relatie tussen moreel inzicht en een altruïstische motivatie voor het doen van vrijwilligerswerk. Hiermee is hypothese 2 bevestigd. Het gevonden moderatie effect is gebaseerd op de groep adolescenten met de hoogste gemiddelde score op identiteitsintegratie. Dit betekent dat voor adolescenten met een hoge consistentie in identiteitsbeleving tussen verschillende situaties, het niveau van moreel inzicht positief voorspellend is voor de mate van een altruïstische motivatie voor het doen van vrijwilligerswerk. In andere woorden, bij een hoge mate van identiteitsintegratie hangt een laag niveau van moreel inzicht samen met een lage altruïstische motivatie en een hoog niveau van moreel inzicht hangt samen met een hoge altruïstische motivatie voor het doen van vrijwilligerswerk. Voor adolescenten met een gemiddelde of lage score op identiteitsintegratie, zijn het niveau van moreel inzicht en de mate van een altruïstische motivatie niet aan elkaar gerelateerd. De mate van consistentie in identiteitsbeleving tussen verschillende situaties is voor deze groepen dus geen moderator in de ontwikkeling van moreel inzicht naar morele daadkracht.

Uitblijvende resultaten

Het versterkende moderatie effect van identiteitsintegratie op de relatie tussen moreel inzicht en de uitkomstmaat morele betrokkenheid werd niet gevonden. Dus moreel inzicht en morele betrokkenheid zijn ongerelateerd, ongeacht het niveau van identiteitsintegratie. Het feit dat er geen versterkend moderatie effect werd gevonden van identiteitsintegratie op de relatie van moreel inzicht en de uitkomstmaat morele betrokkenheid, maar wel op de uitkomstmaat altruïstische motivatie, kan verklaard worden door het verschil in gemeten gedrag. Morele betrokkenheid werd namelijk gemeten op denkbeeldig gedrag (de intentie tot het vertonen van moreel gedrag in het belang van kinderrechten) dat minder persoonlijk relevant is ten opzichte van een altruïstische motivatie die gemeten werd op daadwerkelijk vertoond gedrag (vrijwilligerswerk). Bovendien vertoont motivatie een sterke samenhang met identiteit, omdat morele waarden tijdens de adolescentie met identiteit integreren (Bergman, 2002; Frimer & Walker, 2009). Hoewel morele betrokkenheid ook een motivationeel aspect is, zal het waarschijnlijk vanwege de lagere persoonlijke relevantie minder geïntegreerd zijn met de identiteit. Morele betrokkenheid staat dus verder af van de identiteit, waardoor identiteitsintegratie waarschijnlijk beter voorspellend is voor een altruïstische motivatie dan voor morele betrokkenheid. Dit komt overeen met de gevonden resultaten.

Identiteitsintegratie is een van de twee uitkomstmaten die persoonlijke stabiliteit vertegenwoordigt. Het veerkrachtige persoonlijkheidstype, de tweede uitkomstmaat, bleek echter geen versterkend moderatie effect te hebben op de relatie van moreel inzicht en morele daadkracht: Er werd geen versterkend moderatie effect gevonden van de aanwezigheid van een veerkrachtig persoonlijkheidstype op de relatie van moreel inzicht met zowel de uitkomstmaat morele betrokkenheid (hypothese 1), als met de uitkomstmaat altruïstische motivatie (hypothese 2). Dit is in tegenstelling tot de verwachting, aangezien eerder onderzoek de invloed van persoonlijkheidstypes (Atkins, Hart & Donnelly, 2005; McAdams & Pals, 2006) en afzonderlijke persoonlijkheidstrekken (Elshaug & Metzger, 2001; McAdams et al., 2004; Reimer, DeWitt Goudelock & Walker, 2009; Walker & Frimer, 2007) op moreel gedrag heeft laten zien. Het verschil in resultaten doet vermoeden dat persoonlijkheid alleen een directe invloed heeft op gedrag en geen modererende functie heeft in combinatie met moreel inzicht. Een andere mogelijkheid is dat er wel sprake is van een moderatie effect, maar door gebrek aan een continue meetschaal werd het effect niet gevonden. Persoonlijkheidstype is geen goede moderator aangezien er alleen gesproken kan worden van aanwezigheid of afwezigheid van het veerkrachtige persoonlijkheidstype. Hierdoor wordt de toename in zelfregulatie als onderdeel van het ontwikkelingsproces tijdens de adolescentie in het

bereiken van persoonlijke stabiliteit niet meegenomen. De mate van zelfregulatie en flexibiliteit zou dus waarschijnlijk beter geschikt zijn als moderator dan het veerkrachtige persoonlijkheidstype.

Kortom, moreel inzicht is alleen in combinatie met een hoge mate van identiteitintegratie positief voorspellend voor een altruïstische motivatie voor het doen van vrijwilligerswerk en daarmee voor morele daadkracht. Dit betekent dat alleen voor jongeren die in hoge mate overeenkomst kunnen behouden in de beleving van wie ze zijn tussen verschillende situaties, het niveau van moreel inzicht gerelateerd is aan de mate waarin ze de intentie hebben om zich moreel daadkrachtig te gedragen. De rol van een veerkrachtig persoonlijkheidstype hierin moet verder onderzocht worden.

Implicaties

Het gevonden moderatie effect van identiteitsintegratie onderstreept het belang van het ontwikkelingsproces tijdens de adolescentie in de totstandkoming van morele daadkracht. Namelijk, de toename van identiteitsintegratie is een belangrijk onderdeel van de adolescentie (van Hoof & Raaijmakers, 2002). Al eerder wees Blasi (1984) op de rol van de adolescentie in de zin dat in die periode morele waarden geïntegreerd raken met de identiteit en vanuit daar het gedrag beïnvloeden. De resultaten uit deze studie sluiten hierdoor aan bij de visie van Blasi (1984) en Damon (1984) dat moreel gedrag voortkomt uit het natuurlijke rijpingsproces naar volwassenheid.

Vanuit het perspectief van de samenleving betekent dit dat een goede ontwikkeling van de identiteitsintegratie en identiteitsvorming tijdens de adolescentie van groot belang is. Zolang adolescenten zoekende zijn en ze sterk fluctueren in de beleving van hun identiteit, zullen ze morele waarden minder uitdragen in de vorm van moreel gedrag. De samenleving is dus gebaad bij een goede identiteitsontwikkeling van adolescenten. Bovendien heeft de identiteitsontwikkeling een gunstig effect op het welzijn van adolescenten (Van Hoof & Raaijmakers, 2002; Cross, Gore & Morris, 2003).

Om terug te komen op de gestelde vraag uit de inleiding of het morele inzicht van jongeren ook de maatschappij direct ten goede komt is daarmee te beantwoorden als 'nee'. Het probleem dat de jeugd tekort zou schieten in het vertonen van moreel gedrag (Duffett, Johnson, & Farkas, 1999) kan niet opgelost worden door alleen het morele inzicht te versterken. Namelijk, alleen in combinatie met een hoge identiteitsontwikkeling komt het niveau van moreel inzicht bij adolescenten tot uiting in moreel gedrag.

Sterke kanten

Deze studie onderscheidt zich van andere studies op het gebied van morele ontwikkeling op twee manieren. Allereerst is er kritisch gekeken naar vrijwilligerswerk; een gebruikelijke uitkomstmaat voor moreel gedrag (Metzger & Smetana, 2009). Moreel gedrag kenmerkt zich door de achterliggende intentie en niet de inhoud van het gedrag (Eisenberg, 1996). Om die reden is morele daadkracht als vervangende indicator gekozen. Morele daadkracht werd gemeten aan de hand van de motivatie achter het doen van vrijwilligerswerk en om de studie niet te laten beperken tot participanten die vrijwilligerswerk doen, ook aan de hand van morele betrokkenheid als morele intentie in het algemeen.

Daarnaast zijn modererende factoren specifiek gekozen in de context van ontwikkelingen tijdens de adolescentie. De adolescentie is relevant voor de studie van morele ontwikkeling omdat adolescenten nieuwe mogelijkheden krijgen voor het tonen van moreel gedrag en in toenemende mate verantwoordelijk worden gesteld voor hun gedrag en de invloed van hun gedrag op de samenleving (Hart & Carlo, 2005). Bovendien blijkt de gevormde morele identiteit en het daaruit voortvloeiende gedrag tijdens de adolescentie grotendeels blijvend te zijn over de verdere levensloop (Matsuba & Walker, 2004; Metzger & Smetana, 2009). Op basis hiervan is de mate waarin adolescenten er in slagen stabiliteit te bewaren in zowel gedrag als het ervaren zelfbeeld tussen verschillende situaties, gekozen als versterkende modererende factor op de transitie van moreel inzicht naar moreel gedrag.

Kritische blik en toekomstig onderzoek

Deze studie werd beperkt doordat een altruïstische motivatie voor daadwerkelijk vertoond prosociaal gedrag alleen gemeten kon worden voor participanten die aangaven het afgelopen jaar vrijwilligerswerk te hebben gedaan. Gegevens over ander prosociaal gedrag waarvoor een altruïstische motivatie gemeten zou kunnen worden, waren niet beschikbaar. Om die reden is het gevonden versterkende moderatie effect van identiteitsintegratie niet generaliseerbaar naar adolescenten die niet tot de groep van vrijwilligerswerk behoren. Immers, de uitkomstmaat altruïstische motivatie beperkt zich tot deze groep adolescenten want alleen zij konden gemeten worden op hun motivatie achter het doen van vrijwilligerswerk. Aangezien het doen van vrijwilligerswerk slechts een voorbeeld zou kunnen zijn van moreel gedrag (Metzger & Smetana, 2009), is het zeer aannemelijk dat dit effect ook gevonden zal worden voor een altruïstische motivatie voor andere prosociale gedragingen. Toekomstig onderzoek zou hier op in kunnen spelen door de mate van een altruïstische motivatie te meten voor concrete prosociale gedragingen die

voor alle participanten van toepassing zijn, zoals bijvoorbeeld het wel/niet doneren van geld aan een collectant of het wel/niet te hulp schieten van iemand op straat (Ryan & Connel, 1989).

Zoals eerder genoemd was persoonlijkheidstype waarschijnlijk geen geschikte moderator in deze studie aangezien het een dichotome meetschaal betrof waarbij alleen gesproken kon worden van aanwezigheid of afwezigheid van het veerkrachtige persoonlijkheidstype. In vervolgonderzoek zou een vragenlijst die de mate van veerkrachtigheid meet op een continue meetschaal geschikt zijn (Block & Kremen, 1996). Volgens Block en Kremen (1996) is de mate van veerkrachtigheid variabel en neemt toe naarmate een individu zich verder ontwikkelt. Hierdoor kan de invloed van het ontwikkelingsproces in het bereiken van persoonlijke stabiliteit meegenomen worden in het onderzoek.

Tot slot biedt vervolgonderzoek de mogelijkheid om meer inzicht te krijgen in het gevonden positieve moderatie effect van identiteitsintegratie op de relatie tussen moreel inzicht en morele daadkracht. In deze studie wordt herhaaldelijk gesproken over de versterkende modererende werking op de ontwikkeling van moreel inzicht naar moreel gedrag. Echter, de causaliteit van de relaties is in deze studie niet vastgesteld. Meer inzicht in het ontstaan van identiteitsintegratie kan bijdragen aan het versterken ervan om zo het ontstaan van moreel gedrag te bevorderen. Onderzoek van zowel Damon (2000) als van Youniss en Yates (1997) toont aan dat het deelnemen aan moreel gedrag (bijvoorbeeld een maatschappelijk schoolprogramma) de integratie van morele waarden met de identiteit bevordert. Het is aannemelijk dat moreel gedrag ook de identiteitsintegratie bevordert. Vervolgonderzoek zou zich daarom bijvoorbeeld kunnen richten op de invloed van de Maatschappelijke Stage (MaS), die sinds een paar jaar een verplicht onderdeel vormt van het voortgezet onderwijs in Nederland (Meijs, 2010). Een longitudinaal onderzoek met voor-, tussen- en nametingen kan het effect van de MaS als zijnde prosociaal gedrag, meten op de mate waarin adolescenten consistentie bereiken in identiteitsbeleving tussen verschillende situaties. Dit kan aangevuld worden met vragenlijsten die de achterliggende motivatie meten, om te bepalen of de MaS ervaren wordt als moreel gedrag. Vooralsnog blijkt de MaS vooral als resultaat te hebben dat scholieren hun sociale vaardigheden versterken, ontdekken hoe leuk vrijwilligerswerk kan zijn en meer kennis opdoen over minderheidsgroepen in de samenleving (Bekkers, Spenkelink, Ooms, & Immerzeel, 2009). Een eventueel bijkomend stimulerend effect op identiteitsintegratie van de MaS, zal in combinatie met het niveau van moreel inzicht de morele daadkracht bij adolescenten versterken. Dit komt direct ten goede aan de maatschappij in de vorm van moreel gedrag. Daarnaast zou in het verlengde van deze studie onderzocht kunnen worden of het niveau van identiteitsintegratie een versterkende modererende rol speelt in de relatie tussen het niveau van

moreel inzicht en de positieve effecten van de MaS, zoals het aanzetten tot het doen van vrijwilligerswerk, het versterken van sociale vaardigheden en het vergroten van het verantwoordelijkheidsgevoel naar de samenleving.

Conclusie

Moreel inzicht laat zich niet direct weerspiegelen in moreel gedrag. Deze studie heeft een bijdrage geleverd aan vinden van factoren die van invloed zijn op deze relatie. Namelijk, identiteitsintegratie heeft een versterkend modererend effect op de ontwikkeling van moreel inzicht naar morele daadkracht. Voor adolescenten met een hoge mate van consistentie tussen verschillende identiteitscontexten is het niveau van moreel redeneren voorspellend voor de mate van een altruïstische motivatie voor het doen van vrijwilligerswerk, als uitkomstmaat voor morele daadkracht. Aanvullend onderzoek kan uitwijzen hoe identiteitsintegratie bevorderd kan worden om zo de totstandkoming van moreel gedrag te stimuleren. Maar vooralsnog is de ontwikkeling van identiteitsintegratie onderdeel van het natuurlijke rijpingsproces naar volwassenheid, waardoor de overgang van moreel inzicht naar moreel gedrag niet geforceerd kan worden.

REFERENTIELIJST

- Aquino, K., & Reed, A. (2002). The self-importance of moral identity. *Journal of Personality and Social Psychology, 83*, 1423-1440.
- Atkins, R., Hart, D., & Donnelly, T. M. (2005). The association of childhood personality type with volunteering during adolescence. *Merrill-Palmer Quarterly, 51*(2), 145-162.
- Balswick, J., King, P., & Reimer, K. (2005). *The reciprocating self*. Downer's Grove, IL: InterVarsity.
- Bekkers, R., Spenkelink, S., Ooms, M., & Immerzeel, T. (2009). *Maatschappelijke Stage en Burgerschap: Rapportage Schooljaar 2008–2009*. Universiteit Utrecht.
- Bergman, R. (2002). Why be moral? A conceptual model from developmental psychology. *Human Development, 45*, 104–124.
- Berk, L. E. (2009). *Child Development*. Boston: Pearson Education.
- Blasi, A. (1983). Moral cognition and moral action: A theoretical perspective. *Developmental Review, 3*, 178–210.
- Blasi, A. (1984). Moral identity: Its role in moral functioning. In W. M. Kurtines & J. L. Gewirtz (Eds.), *Morality, moral behavior, and moral development* (pp. 128–139). New York, NY: Wiley.
- Block, J., & Kremen, A. M. (1996). IQ and ego-resiliency: Conceptual and empirical connections and separateness. *Journal of Personality and Social Psychology, 70*(2), 349-361.
- Campbell, R. I., & Christopher, J. C. (1996). Beyond formalism and altruism: The prospects for moral personality. *Developmental Review, 16*, 108-123.
- Carlo, G., & Randall, B. A. (2002). The development of a measure of prosocial behaviors for late adolescents. *Journal of Youth and Adolescence, 31*(1), 31–44.
- Clary, E. G., Snyder, M., Ridge, R. D., Copeland, J., Stukas, A. A., Haugen, J., & Miene, P. (1998). Understanding and assessing the motivations of volunteers: A functional approach. *Journal of Personality and Social Psychology, 74*(6), 1516–1530.
- Clary, E. G., Snyder, M., & Stukas, A. (1996). Volunteers' motivations: Findings from a national survey. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, 25*, 485–505.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992). Normal personality assessment in clinical practice: The NEO personality inventory. *Psychological Assessment, 4*(1), 5-13.
- Côté, J. E., & Levine, C. (1987). A formulation of Erikson's theory of ego identity formation. *Developmental Review, 7*, 273-325.
- Cross, S. E., Gore, J. S., & Morris, M. L. (2003). The relational-interdependent self-construal, self-concept consistency, and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 85*(5), 933-944.

- Damon, W. (1984). Self-understanding and moral development from childhood to adolescence. In W. M. Kurtines & J. L. Gewirtz (Eds.), *Morality, moral behavior, and moral development* (pp. 109–127). New York, NY: Wiley.
- Damon, W. (2000). Setting the stage for development of wisdom: Self-understanding and moral identity during adolescence. In W.S. Brown (Ed.), *Understanding wisdom: Sources, science, and society* (pp. 339–360). Philadelphia, PA: Templeton Foundation Press.
- Denissen, J. J., Geenen, R., van Aken, M. A., Gosling, S. D., & Potter, J. (2008). Development and validation of a Dutch translation of the Big Five Inventory (BFI). *Journal of Personality Assessment, 90*, 152-157.
- Duffett, A., Johnson, J., & Farkas, S. (1999). *Kids these days 99: What Americans really think about the next generation*. New York: Public Agenda.
- Dunkel, C. S. (2005). The relation between self-continuity and measures of identity. *Identity: an International Journal of Theory and Research, 5*(1), 21-34.
- Eisenberg, N. (1996). Caught in a narrow Kantian perception of prosocial development: Reactions to Campbell and Christopher's critique of moral development theory. *Developmental Review, 16*, 48–68.
- Eisenberg, N., & Fabes, R. A. (1998). Prosocial development. In W. Damon & N. Eisenberg (Eds.), *Handbook of Child Psychology: Social, Emotional, and Personality Developmten (5th ed.)* (pp. 701-778). New York, NY: Wiley.
- Elshaug, C., & Metzger, J. (2001). Personality attributes of volunteers and paid workers engaged in similar occupational tasks. *Journal of Social Psychology, 141*, 752–763.
- Erikson, E. H. (1964). *Insight and responsibility*. New York: Norton.
- Frimer, J. A., & Walker, L. J. (2009). Reconciling the self and morality: An empirical model of moral centrality development. *Developmental Psychology, 45*, 1669–1681.
- Gibbs, J. C., Basinger, K. S., & Fuller, D. (1992). *Moral maturity: Measuring the development of sociomoral reflection*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- van Goethem, A. A. J. (2009, juli). *The role of moral development, identity, family characteristics, and personality in the civic prosocial behavior of adolescents. A proposal*. Poster gepresenteerd op de 35ste jaarlijkse conferentie van 'the Association for Moral Education'. Utrecht.
- van Goethem, A. A. J., van Hoof, A., van Aken, M. A. G., Raaijmakers, Q. A. W., Boom, J., & Orobio de Castro, B. (2011). The role of adolescents' morality and identity in volunteering. Age and gender differences in a process model. *Journal of Adolescence, 35*(3), 509-520.

- Hardy, S. A., & Carlo, G. (2005). Identity as a source of moral motivation. *Human Development, 48*, 232-256.
- Hart, D., & Carlo, G. (2005). Moral development in adolescence. *Journal of Research on Adolescence, 15*(3), 223-233.
- Hart, D., Hofmann, V., Edelstein, W., & Keller, M. (1997). The relation of childhood personality types to adolescent behavior and development: A longitudinal study. *Developmental Psychology, 33*, 195–205.
- van Hoof, A. (1997). *Identity formation in adolescence: Structural integration and guiding influences*. (Ongepubliceerd doctoraal proefschrift). Universiteit Utrecht, Nederland.
- van Hoof, A., & Raaijmakers, Q. A. W. (2002). The spatial integration of adolescent identity: Its relation to age, education, and subjective well-being. *Scandinavian Journal of Psychology, 43*(3), 201–212.
- van Hoof, A., & Raaijmakers, Q. A.W. (2010). *The Children's Rights Evaluation Questionnaire (CREQ)*. Ongepubliceerd verslag. Nederland: Universiteit Utrecht.
- John, O. P., & Srivastava, S. (1999). The Big Five Trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. In L. A. Pervin & O. P. John (Eds), *Handbook of personality: Theory and research (2nd ed.)*. New York, NY: Guilford.
- Kohlberg, L. (1976). Moral stages and moralization: The cognitive-developmental approach. In T. Lickona (Ed.), *Moral development and behavior: Theory, research, and social issues* (pp. 31-53). New York, NY: Holt, Rinehart and Winston.
- Kohlberg, L. (1984). *The psychology of moral development: The nature and validity of moral stages*. San Francisco: Harper & Row.
- Krettenauer, T. (2011). The dual moral self: Moral centrality and internal moral motivation. *The Journal of Genetic Psychology, 172*(4), 309-328.
- Matsuba, M. K., & Walker, L. J. (2004). Extraordinary moral commitment: Young adults involved in social organizations. *Journal of Personality, 72*(2), 413-436.
- McAdams, D. P., Anyidoho, N. A., Brown, C., Huang, Y. T., Kaplan, B., & Machado, M. A. (2004). Traits and stories: Links between dispositional and narrative features of personality. *Journal of Personality, 72*(4), 761-784.
- McAdams, D. P., & Pals, J. L. (2006). A new Big Five: Fundamental principles for an integrative science of personality. *American Psychologist, 61*(3), 204-217.
- Meijs, L. C. P. M. (2010). *Kamerstuk: Uitgebreide tussenstand na twee jaar invoering maatschappelijke stage*. Nederland: Rijksoverheid.

- Metzger, A., & Smetana, J. G. (2009). Adolescent civic and political engagement: Associations between domain-specific judgments and behavior. *Child Development, 80*(2), 433-411.
- Overbeek, G., Zeevalkink, H., Vermulst, A., & Scholte, R. H. J. (2009). Peer victimization, self-esteem, and ego resilience types in adolescents: A prospective analysis of person-context interactions. *Social Development, 19*(2), p. 270-284.
- Piaget, J. (1965). *The moral judgment of the child*. New York, NY: Free Press.
- Raaijmakers, Q. A. W., & van Hoof, A. (2006). Does moral reasoning represent sociomoral structure or political ideology? A further exploration of the relations between moral reasoning, political attitudes, consistency of moral thought, and the evaluation of human rights in Dutch young adults. *Social Behavior and Personality, 34*, 617–638.
- Reimer, K. S., DeWitt Goudelock, B. M., & Walker, L. J. (2009). Developing conceptions of moral maturity: Traits and identity in adolescent personality. *The Journal of Positive Psychology, 4*(5), 372-388.
- Rest, J. R. (1979). *Revised manual for the defining issues test*. Ongepubliceerd manuscript. Minneapolis: University of Minnesota.
- Rest, J., & Navarez, D. (1994). *Moral development in the professions: Psychology and applied ethics*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Rest, J. R., Narvaez, D., Bebeau, M. J. & Thoma, S. J. (1999). *Postconventional moral thinking. A neo-kohlbergian approach*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Rest, J. R., Narvaez, D., Thoma, S. J., & Berbeau, M. J. (2000). A neo-kohlbergian approach to morality research. *Journal of Moral Education, 29*(4), 381-395.
- Rest, J., Thoma, S., & Edwards, L. (1997). Designing and validating a measure of moral judgment: Stage preference and stage consistency approaches. *Journal of Educational Psychology, 89*, 5–28.
- Rest, J. R., Thoma, S. J., Narvaez, D., & Bebeau, M. J. (1997). Alchemy and beyond: Indexing the defining issues test. *Journal of Educational Psychology, 89*(3), 498-507.
- Ryan, R. M., & Connell, J. P. (1989). Perceived locus of causality and internalization: Examining reasons for acting in two domains. *Journal of Personality and Social Psychology, 57*, 749–761.
- Scholte, R. H. J., van Lieshout, C. F. M., de Wit, C. A. M., & van Aken, M. A. G. (2005). Adolescent personality types and types and their psychosocial adjustment. *Merrill-Palmer Quarterly, 51*, 258–286.
- Schroeder, D. A., Penner, L. A., Dovidio, J. F., and Piliavin, J. A. (1995). *The Psychology of Helping and Altruism: Problems and Puzzles*. New York, NY: McGraw-Hill.

- Thoma, S. J. (2002). An overview of the Minnesota approach to research in moral development. *Journal of Moral Education*, 31(3), 225–246.
- Underwood, B., & Moore, B. (1982). Perspective taking and altruism. *Psychological Bulletin*, 91, 143–173.
- Walker, L. J., & Frimer, J. A. (2007). Moral personality of brave and caring exemplars. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(5), 845-860.
- Wilson, J. (2000). Volunteering. *Annual Review of Sociology*, 26, 215–240.
- Youniss, J., & Yates, M. (1997). *Community service and social responsibility in youth*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Youniss, J., & Yates, M. (1999). Youth service and moral-civic identity: A case for everyday morality. *Educational Psychology Review*, 11(4), 361–376.